

Fiskālās disciplīnas
padome

LATVIJAS VALSTS PARĀDS

Deficīts un novecošanās

KOPSAVILKUMS

Latvijas Valsts parāda vadības stratēģija ir balstīta uz pieņēmumu, ka Latvijas valdība turpinās īstenot atbildīgu fiskālo politiku un ievēros Fiskālās disciplīnas likuma pamatprincipus. Šajā ziņojumā uzsvērts, ka Latvijas valdība ir ilgstoši īstenojusi deficīta budžetu ekonomikas izaugsmes periodos un nav spējusi samazināt valsts parāda slogu, kas pieauga Lielās recesijas laikā. Lai arī pašreizējais valsts parāda līmenis ir zem Fiskālās disciplīnas likumā un Māstrihtas līgumā noteiktās robežvērtības, konsekventa deficīta budžeta prakse un darbaspēka sarukums ilgtermiņā var apdraudēt fiskālo ilgtspēju.

Elīna Veide un Emīls Ķīlis

Pētījums 03/2016

Saturs

Ievads	3
Valsts parāda pieaugums	3
Valsts parāds un ilgtspēja	5
Latvijas valsts parāds salīdzinošā skatījumā.....	6
Secinājumi.....	12
Izmantotie avoti.....	13

levads

Latvijas *Valsts parāda vadības stratēģija*¹ ir balstīta uz pieņēmumu, ka Latvijas valdība turpinās īstenot atbildīgu fiskālo politiku un ievēros Fiskālās disciplīnas likuma pamatprincipus.

Fiskālās disciplīnas likums paredz pretciklisku fiskālo politiku. Tas nosaka, ka valdībai ekonomiskās izaugsmes periodā jāveido budžets ar pārpalikumu un ka deficīts ir pieļaujams tikai gadījumā, ja ekonomiskā attīstība ir zem potenciāla. Fiskālās disciplīnas likumā iekļautie fiskālie nosacījumi tika ieviesti, lai ierobežotu budžeta deficītu, kas ir primārais valsts parāda pieauguma cēlonis.

Parāda nosacījums ierobežo vispārējās valdības parāda līmeni līdz 60% no IKP, kas atbilst Māstrihtas līgumā nostiprinātajiem valsts parāda griestiem. Sākotnējā ziņojumā par valsts parādu, kas tika publicēts 2015. gada decembrī², mēs norādījām, ka pēdējos gados Latvijas valsts parāds ir stabilizējies ap 38% -40% no IKP. Tomēr Padome turpina uzstāt, ka deficīta budžeta prakse³ ir jāmaina, lai ātrāk samazinātu valsts parādu⁴ un līdz ar to palielinātu fiskālo telpu⁵.

Pietiekama fiskālā telpa ir būtiska, lai nodrošinātu, ka valsts spēj risināt nelabvēlīgu makroekonomisko svārstību sekas. Turklāt Eiropas Komisijas *Fiscal sustainability report* 2015. gada izdevumā norādīts, ka pašreizējā makroekonomiskajā situācijā (ļoti zema inflācija un vāja IKP izaugsme) valsts parāda sloga samazinājumu var panākt caur izaugsmei draudzīgu fiskālo konsolidāciju.

Turklāt, lai gan *Fiscal sustainability report* apgalvots, ka Latvijai īstermiņā, vidējā termiņā un ilgtermiņā novērojams zems ar fiskālo ilgtspēju saistītais risks, šāds vērtējums bija balstīts uz noteiktiem pieņēmumiem (European Commission 2016a). No parāda ilgtspējas analīzes viedokļa vidējā termiņā risks bija zems. Proti, Latvijai netika prognozētas ilgtspējas problēmas, bet tas ir atkarīgs no tā, vai tiks saglabāta 2017. gadā sasniegtā primārā bilance⁶. Turklāt, lai gan kopējie ar vecumu saistītie izdevumi ilgtermiņā stabilizēsies, padziļināta analīze atklāja, ka sagaidāmais pensiju izdevumu samazinājums tiek kompensēts, pieaugot citiem ar vecumu saistītiem izdevumiem (piemēram, veselības aprūpes izdevumi).

Šis ziņojums ir balstīts uz 2015.gadā beigās uzsākto darbu un analizē Latvijas valsts parādu kontekstā ar faktoriem, kas var apdraudēt parāda līmeņa ilgtspēju. Pirmajā šī dokumenta daļā tiks apskatīta literatūra par valsts parādu un iespējamās problēmas, kas Latvijas gadījumā var apdraudēt parāda līmeņa ilgtspēju - pastāvīgs deficīta budžets un sabiedrības novecošana. Otrajā daļā Latvijas valsts parāds tiek aplūkots kontekstā ar citām Eiropas Savienības valstīm un iedzīvotājiem uzlikto parāda slogu.

Valsts parāda pieaugums

Buchanan and Wagner apgalvo, ka valsts parāds savā būtībā ir instruments, ko valsts var izmantot, lai finansētu izdevumus (Buchanan and Wagner 1967). Tā ir alternatīva nodokļu palielināšanai vai naudas drukāšanai. Pretēji naudas drukāšanai, kas ir jaunas pirktspējas radīšana, valsts parāds ir pirktspējas

¹ http://www.kase.gov.lv/texts_files/Parada_vadibas_strategija_2015.pdf

² *Kā jauna krīze ietekmētu Latvijas valsts parādu?*, pieejams:
http://fdp.gov.lv/files/uploaded/20151210_GDebt_LV.pdf.

³ Latvijas valdība konsekventi veidojusi budžetu ar deficītu – arī ekonomiskās izaugsmes posmā, skat.:
<https://www.makroekonomika.lv/latvijai-jatiecas-uz-bezdeficita-budzetu-jau-2017-gada>

⁴ 2016. gada Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojums, pieejams:

http://fdp.gov.lv/files/uploaded/FDP_1_08_1186_20161005_FDUZ_bez_pielikumiem.pdf

⁵ Šī ziņojuma kontekstā “fiskālā telpa” tiek lietota Starptautiskā valūtas fonda izpratnē, skat.:

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2005/06/basics.htm>

⁶ Ziņojumā norādīts, ka 2017. gadā Latvijas primārā bilance būs -0,6% no IKP.

apmaiņa - valsts aizņemas naudu no aizdevēja, kas savu pirktspēju aizdod, pretī saņemot procentu maksājumus. Pretēji nodokļu likmju celšanai, izmaksas par konkrētiem izdevumiem tiek atliktas.

Buchanan and Wagner uzsver, ka lēmums aizņemties, nevis paaugstināt nodokļus, lai finansētu izdevumus, ir politiskas izvēles jautājums. Piemēram, deficīta finansējumu nav ieteicams izmantot, lai finansētu tekošos izdevumus, jo izdevumu nasta tiek uzlikta nākamajām paaudzēm. Situācija ir atšķirīga attiecībā uz projektiem ar ilgtermiņa pielietojumu (piemēram, infrastruktūra), jo nākamās paaudzes vienkārši maksās savu daļu.

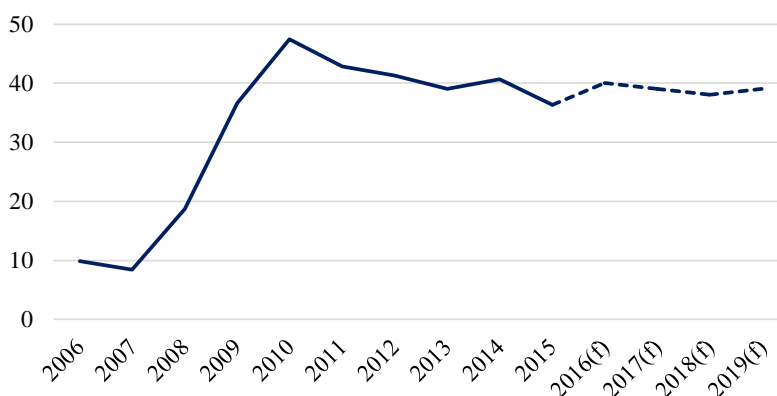
Jau 1967. gadā autori apgalvoja, ka budžeta deficīts ir kļuvis par ierastu parādību un parāda vadības problēmas aktualitāte, visticamāk, pieaugs. Viņi norādīja, ka fiskālo politiku, kas strādā ar deficītu lejupslīdes gadījumā un ar budžeta pārpalikumu izaugsmes periodos, ir grūti ieviest praksē. Tādējādi autori bija identificējuši būtisku problēmu, kas apgrūtina konsekventu preciklisku fiskālo politiku. To uzsver arī *Mulas-Granados* (2006), kurš norādīja, ka pēdējās desmitgadēs kopēja tendence ir bijusi veidot budžetus ar deficītu un palielināt parādu.

Pēdējās globālās finanšu krīzes rezultātā šī tendence turpinājās un noveda pie strauja valstu parāda līmeņu pieauguma. Pēc *Ostry, Ghosh and Espinoza* (2015) aprēķiniem, laika periodā no 2007. gada līdz 2012. gadam vidējais valsts parāda līmenis pieauga par 27 procentpunktiem. Eiropas Savienībā vidējais parāda līmenis pieauga par 26 procentpunktiem. Finanšu krīzes un tās seku ietekme Latvijā bija vēl izteiktāka, un valsts parāds pieauga par 33 procentpunktiem (1.tabula).

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Parāda palielinājums no 2007. līdz 2012. gadam
ES 28	57,8	61,0	73,0	78,4	81,0	83,8	26,0
Igaunija	3,7	4,5	7,0	6,6	5,9	9,5	5,8
Latvija	8,4	18,7	36,6	47,5	42,8	41,4	33,0
Lietuva	15,9	14,6	29,0	36,2	37,2	39,8	23,9

1.tabula. Vispārējās valdības bruto parāds, % no IKP. Avots: Eurostat.

Ievadā jau norādīts, ka Latvijas valsts parāds pašlaik ir stabilizējies ap 38%-40% no IKP (1.attēls). Gan Māstrihtas līgums, gan Fiskālās disciplīnas likums paredz, ka valsts parāds nedrīkst būt augstāks par 60% no IKP. No tā izejot, iespējams argumentēt, ka Latvijas pašreizējais parāda līmenis ir “drošs” un būtiski neietekmē Latvijas izaugsmes iespējas. Akadēmiskajā literatūrā arī nav vienota redzējuma par optimālo parāda līmeni – tas atkarīgs no vairākiem faktoriem (piemēram, tautsaimniecības potenciāla un atbildīgas makroekonomiskās un fiskālās politikas).

1. attēls. Vispārējās valdības bruto parāds Latvijā, % no IKP. Avots: CSP (2006-2015) un Vidēja termiņa budžeta ietvars 2017.-2019. gadiem (prognoze 2016.-2019. gadiem).

Piemēram, plaši citētā rakstā *Reinhart and Rogoff* (2010) apgalvo, ka valsts parāda līmenis, kas ir augstāks par 90%, negatīvi ietekmē ekonomikas izaugsmi, bet šis apgalvojums ir ticis apstrīdēts

(Panizza and Presbitero 2013). Zinātniskajā literatūrā tiek piedāvāti vairāki citi parāda sliekšņu līmeņi, un skaidras attiecības starp valsts parāda līmeni un izaugsmi nav identificētas (Greiner and Fincke 2015).

Tomēr ir konstatēts, ka augšupejošam parāda trendam ir negatīva ietekme uz ilgtermiņa izaugsmes iespējām (Chudik et al. 2015; Greiner and Fincke 2015) un tas noved pie augstākiem procentu maksājumiem (International Monetary Fund 2016). Valsts parāda apkalpošanas izmaksas, augstiem parāda līmeņiem piesaistītās procentu likmes un negatīvās sekas privātajam sektoram ierobežo ekonomisko izaugsmi un sabiedrisko pakalpojumu kvalitāti. Pēdējo gadu lēnā izaugsme un demogrāfiskās izmaiņas Latvijā un ES arī ir faktori, kas jāņem vērā, domājot par valsts parāda ilgtspēju.

Valsts parāds un ilgtspēja

20 gs. beigās izveidojās jauna pieeja parāda vadībai (Wheeler 2004). Valsts parāda vadības kvalitātes uzlabošanās un stratēģiskas pieejas izveide izrietēja no atziņas, ka pieaugošas parāda apkalpošanas izmaksas radīs slogu budžetam. Turklāt tika atzīts, ka kopā ar piesardzīgu makroekonomisko un fiskālo politiku parāda vadība, balstoties uz skaidriem mērķiem, ir priekšnoteikums pietiekamam fiskālās telpas apmēram, kas ļautu absorbēt pēkšņus triecienus.

Gan valsts parāda līmenim, gan tā pieauguma tempam jābūt ilgtspējīgiem. Tas nozīmē, ka valstij ir jāspēj parādu turpināt apkalpot arī gadījumā, ja iestājas nelabvēlīgs ekonomiskā cikla periods. Krīzes vai recesijas laikā valdībai var nākties strādāt ar lielāku budžeta deficītu, lai stimulētu ekonomikas attīstību⁷. Jāatzīmē arī vienreizējo maksājumu loma, jo tiem ir tieša ietekme uz valsts parāda līmeni.

Ņemot vērā Latvijas neseno pieredzi (Lielās recesijas ietekme un vairāki vienreizējie maksājumi⁸), Padome apgalvo, ka zems parāda līmenis ir nepieciešams, lai Latvija var pārciest nākamo krīzi – negatīvu periodu biznesa ciklā, problēmas finanšu sistēmā, ģeopolitiskus satricinājumus vai šādu pavērsienu kombināciju. Valstīm ar spēju aizņemties un apmaksāt savus parādus būs labāka piekļuve jauniem aizdevumiem ar izdevīgām procentu likmēm. Piekļuve šādiem aizdevumiem lielā mērā atkarīga no tādiem faktoriem kā institūciju reputācija, sasniegumi un kapacitāte finanšu vadības jomā, kā arī iepriekš uzkrāto parādu sloga.

Augstāk tika norādīts, ka nav universāla parāda sliekšņa vai no konteksta neatkarīga ilgtspējīga valsts parāda līmeņa. Līdz ar to valsts parāda ilgtspējas novērtējumam jābūt kontekstuāli jutīgam. Šī iemesla dēļ Padome iesaka (i) apsvērt jautājumus, kas ietekmē Latvijas ilgtspēju un (ii) noteikt konkrētu ilgtermiņa mērķi pieņemamam valsts parāda līmenim. Konkrēti jāapsver divi jautājumi – (i) deficīta budžeta prakses noturība un (ii) pašreizējās demogrāfiskās tendences ES un to ilgtermiņa ietekme uz valsts budžetu.

Parāds izaugsmes periodā

2016. gada Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojumā tika uzsvērts pakāpeniskais prognozētā vispārējās valdības parāda līmeņa pieaugums. Vidējā termiņa budžeta ietvarā 2014./16. tika apgalvots, ka 2015. gadā vispārējās valdības parāds sasniegs 33% no IKP un paliks šajā līmenī arī 2016. gadā. Savukārt Vidēja termiņa budžeta ietvarā 2017./2019. norādīts, ka 2016. gada valsts parāda būs 40% no IKP⁹.

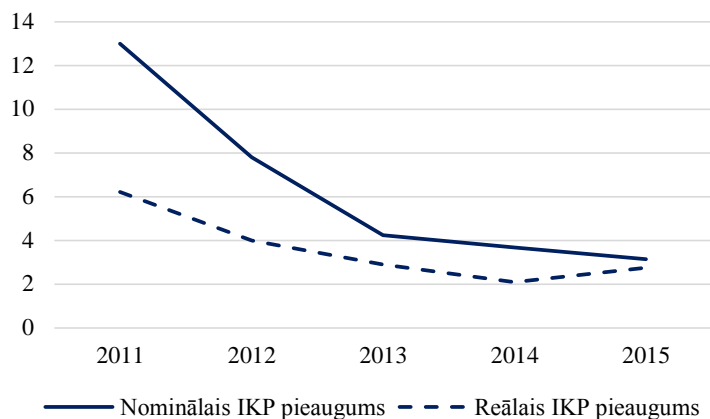
⁷ Skat.: https://en.wikipedia.org/wiki/Deficit_spending#Structural_and_cyclical_deficit

⁸ Piemēram, Parex banka, Hipotēku un zemes banka, airBaltic un Liepājas metalurģis

⁹ 2016. gada Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojums, pieejams:

http://fdp.gov.lv/files/uploaded/FDP_1_08_1186_20161005_FDUZ_bez_pielikumiem.pdf

Lai gan parāda pieaugums daļēji skaidrojams ar vairākiem vienreizējiem maksājumiem (skat. augstāk) un ekonomiski pamatotiem ieguldījumiem (piemēram, 2015. gadā tika iegādāta Valsts ieņēmumu dienesta ēka), nespēja samazināt valsts parādu un budžeta deficītu ekonomiskās izaugsmes periodā (2. attēls) ir problemātiska un pretrunā ar Fiskālās disciplīnas likuma principiem, kas paredz ekonomiskā cikla ietvaros sabalansētu budžetu. Vidēja termiņa budžeta ietvars 2017./2019. norāda, ka deficīta budžeta prakse vidējā termiņā saglabāsies¹⁰. Turklāt lēnā izaugsme 2015. un 2016. gadā, kā arī neskaidras izaugsmes perspektīvas, ko sekmē globālā politiskā un ekonomiskā nenoteiktība (European Commission 2016b), nākotnē var radīt papildu slogu Latvijas valsts finansēm, neskatoties uz pašlaik "drošo" parāda līmeni.

2. attēls. Nominālais un reālais IKP pieaugums Latvijā, %. Avots: CSP.

Parāds un novecošana

2015. gada *Ageing report* izdevumā norādīts, ka nākamajās desmitgadēs strauji mainīsies ES demogrāfiskā struktūra. Kaut arī kopumā ES iedzīvotāju skaits palielināsies, ziņojumā apgalvots, ka līdz 2060. gadam Latvijas iedzīvotāju skaits būs samazinājies par 31% (European Commission 2015). Turklāt tiek prognozēts, ka šajā pašā laikā novecošanas izraisītā demogrāfiskā slodze¹¹ Eiropas Savienībā pieaugs no 27,8% līdz 50,1%. Latvijā tā pieaugs par 20% jau nākamās desmitgades laikā (OECD 2016).

Darbspējīgo iedzīvotāju skaita sarukumam ir svarīgas sekas attiecībā uz valsts parāda un fiskālo ilgtspēju. Pirmkārt, darbaspēka piedāvājuma kritums ietekmēs valsts ieņēmumus un valsts finanses kopumā - būs mazāk cilvēku, kas veic iemaksas valsts budžetā. Otrkārt, lai gan ir paredzams, ka ar pensijām saistītie izdevumi Latvijā samazināties, kopējie ar vecumu saistītie izdevumi¹² radīs papildu slogu valsts finansēm. Šie faktori apgrūtinās valdības spēju pildīt sociālā budžeta saistības, nodrošināt labas kvalitātes sabiedriskos pakalpojumus un veikt procentu maksājumus par uzkrāto valsts parādu.

Latvijas valsts parāds salīdzinošā skatījumā

2015. gada decembrī publicētajā ziņojumā mēs nonācām pie secinājuma, ka Latvija divu gadu periodā var atļauties ikgadēju ekonomikas lejupslīdi ne vairāk kā 5,4% apmērā no nominālā IKP, joprojām saglabājot atbilstību Māstrihtas kritērijam attiecībā uz valsts parādu pret IKP. Atjaunotie aprēķini rāda, ka maksimāli pieļaujama ikgadējais nominālā IKP samazinājums ir palielinājies līdz 7,7% divus

¹⁰ http://www.fm.gov.lv/files/valstsbudzets/FMPask_D_131016_proj2017.pdf

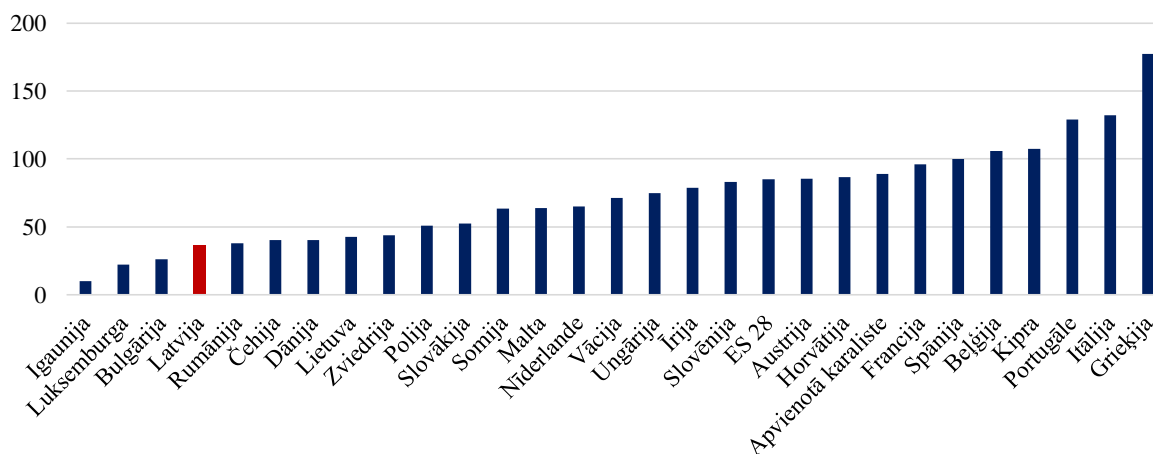
¹¹ No angļu val. *old-age dependency ratio*

¹² Vecuma pensijas, izdevumi veselības aprūpes, ilgtermiņa aprūpe, izglītība un bezdarbnieku pabalsti.

gadus pēc kārtas. Aprēķini ir atjaunoti, izmantojot jaunākos statistikas datus¹³, kā arī ir mainījies vispārējās valdības parāda līmenis 2015.gadam, tā kā faktiskā parāda pret IKP attiecība 2015.gadam (36,3%) ir izrādījusies būtiski zemāka nekā tika pieņemts, veicot aprēķinus 2015.gada decembrī (42,1%). Tomēr ir virkne citu apsvērumu, kas jāņem vērā.

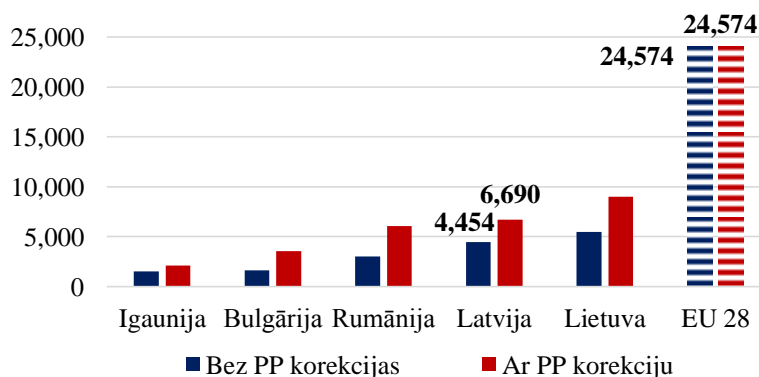
Latvijas vispārējās valdības parāds salīdzinājumā ar citām Eiropas Savienības valstīm

Latvijā ir viens no zemākajiem valsts parāda līmeņiem ES valstīs. 2015. gada beigās Latvijas valdības parāds sasniedza 36,3% no IKP - tas bija ceturtais zemākais ES pēc Igaunijas, Luksemburgas un Bulgārijas (3. attēls).

3.attēls. Vispārējās valdības bruto parāds 2015. gadā, % no IKP. Avots: Eurostat.

Līdzīgi, pārrēķinot parāda apjomu uz iedzīvotāju, neņemot vērā pirktspējas paritāti¹⁴ (PP), tas sasniedza ~4,5 tūkstošus EUR, un bija ceturtais zemākais pēc Igaunijas, Bulgārijas un Rumānijas. Korekcija atbilstoši PP nemaina Latvijas pozīciju kā valsti ar ceturto zemāko parāda līmeni uz iedzīvotāju. Tomēr pēc korekcijas veikšanas parāda uz iedzīvotāju proporcija palielinās no 18% uz 27% no ES vidējā rādītāja, kas nozīmē, ka parāda nasta Latvijā ir salīdzinoši augstāka.

4. attēls. Vispārējās valdības bruto parāds uz iedzīvotāju valstīs ar zemāko parāda līmeni uz iedzīvotāju 2015. gadā, EUR. Avots: Eurostat, autoru aprēķini.

¹³ Centrālās statistikas pārvaldes reālā un nominālā IKP laikrindas un vispārējās valdības ieņēmumu un izdevumu laikrindas ir tikušas atjaunotas (<http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>).

¹⁴ <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/pirktspejas-paritate-ppp-35105.html>

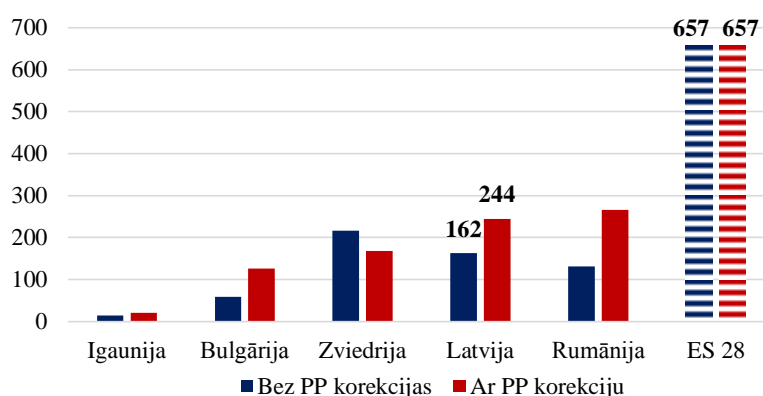
Zemas procentu likmes

Latvijas procentu maksājumi par vispārējās valdības parādu pieauga no 80 miljoniem EUR gadā pirms Lielās recesijas līdz vairāk nekā 300 miljoniem EUR pašlaik. Tas atbilst pieaugumam no 33 EUR līdz 162 EUR uz iedzīvotāju (2. tabula). Tādējādi valsts ikgadējie izdevumi procentu maksājumiem (2015.gadā – 323 miljoni EUR) ir lielāki nekā Latvijas Nacionālās bibliotēkas kopējās būvniecības izmaksas (268 EUR¹⁵).

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Procentu maksājumi (milj. EUR)	74	80	134	284	311	359	362	338	338	323
Procentu maksājumi uz iedzīvotāju, EUR	33	36	61	131	146	173	177	167	169	162

2. tabula. Procentu maksājumi par vispārējās valdības parādu Latvijā. Avots: CSP, autoru aprēķini.

Salīdzinoši zemais valsts parāda līmenis ļauj Latvijai saglabāt zemas procentu maksājumus, vērtējot gan kā attiecību pret IKP, gan kā summu uz iedzīvotāju, salīdzinājumā ar citām ES valstīm. Koriģējot procentu maksājumu apjomu atbilstoši pirktspējas paritātei, Latvija saglabā savas pozīcijas kā valsts ar ceturtajiem zemākajiem procentu maksājumiem uz iedzīvotāju. Tomēr pēc korekcijas procentu izmaksas uz iedzīvotāju palielinās no 25% līdz 37% no ES 28 vidējā rādītāja (5. attēls).

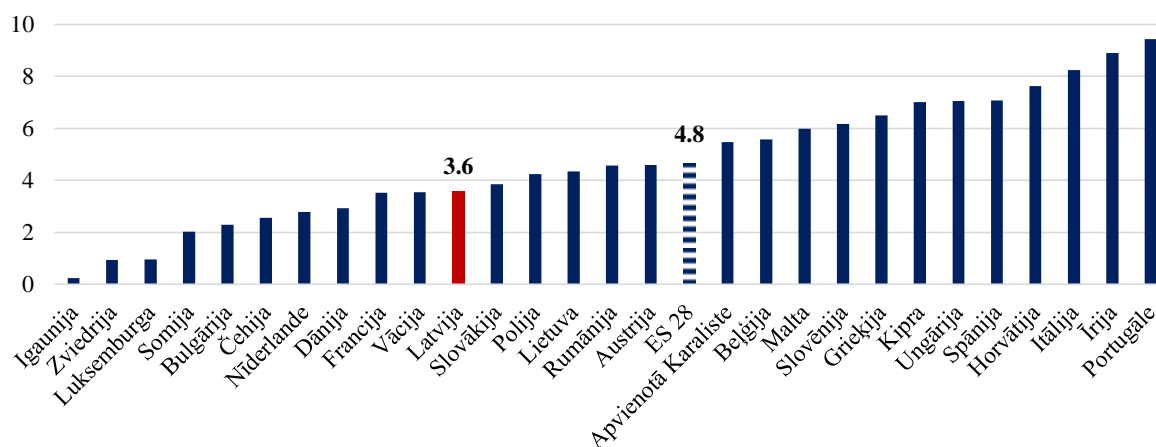
5. attēls. Procentu maksājumi par valdības parādu uz iedzīvotāju valstīs ar zemākajiem procentu maksājumiem uz iedzīvotāju 2015.gadā. Avots: Eurostat, autoru aprēķini.

Latvijas pozīcija pasliktinās, ja procentu maksājumus izsakām procentos no kopējiem valdības izdevumiem (6. attēls). Šīs ir sekas salīdzinoši nelielajam valsts sektoram Latvijā (Latvijā ir vieni no zemākajiem nodokļu ieņēmumiem ES attiecībā pret IKP¹⁶), un tas nozīmē, ka valsts parāda slogs uz vispārējās valdības budžetu ir lielāks nekā var secināt no iepriekšējiem salīdzinājumiem.

¹⁵ <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/grafiks-gaismas-pils-izmaksas-vairak-neka-desmit-gados-268-miljo.a88285/>

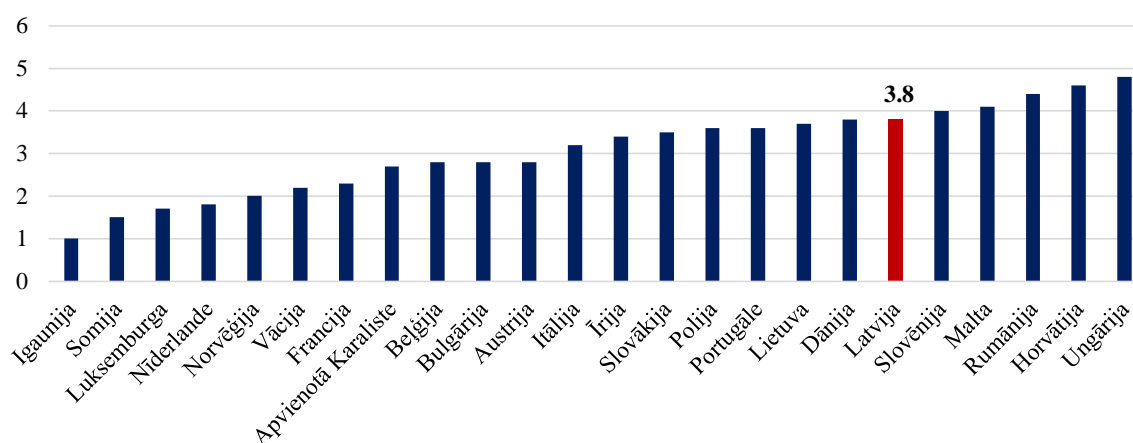
¹⁶ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics

6. attēls. Procentu maksājumi par valsts parādu (procentos no valdības izdevumiem) 2015. gadā. Avots: Eurostat, autoru aprēķini.

Turklāt efektīvā procentu likme valsts parādam Latvijā (3,8% 2015. gadā) ir augstāka nekā vidēji ES (7. attēls).

7. attēls. Valsts parāda procentu likmes 2015. gadā. Avots: Eurostat.

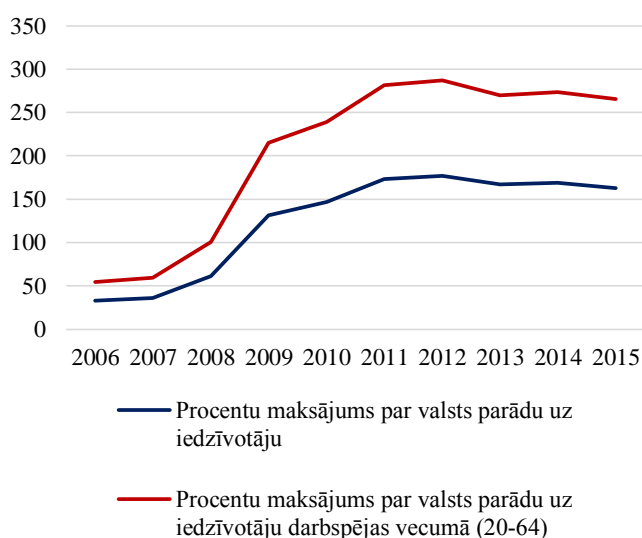
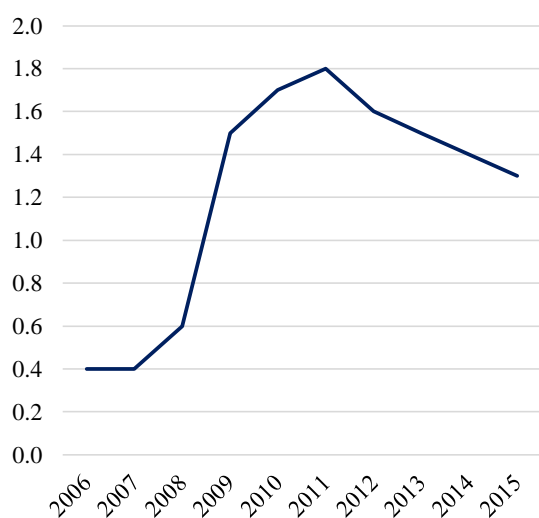
Kā minēts, procentu likmes apmērs par vispārējās valdības parādu ir saistīts ar vairākiem faktoriem. Piemēram, Igaunijai ir zemākā parāda attiecība pret IKP ES (10%) un tā maksā zemāko procentu likmi par parādu, neraugoties uz sliktāku kredītreitingu nekā Luksemburgai (3.tabula). Tāpat Bulgārija, kurai ir viens no zemākajiem kredītreitingiem starp 7. attēlā uzskaitītajām valstīm, maksā zemāku par vidējo procentu likmi, jo tās parāds sastāda tikai 26% no IKP - trešais zemākais ES.

Valstu kredītreitingi								
	S&P		Moody's		Fitch		TERating	
1	Igaunija	AA-	Stabils	A1	Stabils	A+	Stabils	81
2	Somija	AA+	Stabils	Aa1	Stabils	AA+	Stabils	96
3	Luksemburga	AAA	Stabils	Aaa	Stabils	AAA	Stabils	100
4	Nīderlande	AAA	Stabils	Aaa	Stabils	AAA	Stabils	100
5	Norvēģija	AAA	Stabils	Aaa	Stabils	AAA	Stabils	99
6	Vācija	AAA	Stabils	Aaa	Stabils	AAA	Stabils	100
7	Francija	AA	Stabils	Aa2	Stabils	AA	Stabils	90

8	Apvienotā Karaliste	AA	Negatīvs	Aa1	Negatīvs	AA	Negatīvs	95
9	Beļģija	AA	Stabils	Aa3	Stabils	AA	Negatīvs	88
	Latvija	A-	Stabils	A3	Stabils	A-	Stabils	69
	Bulgārija	BB+	Stabils	Baa2	Stabils	BBB-	Stabils	53

3. tabula Kredītreitingi valstīm ar zemām valsts parāda procentu likmēm, Latvijai un Bulgārijai 2016.gada 14. novembrī. Avots: <http://www.tradingeconomics.com/country-list/rating>.

Latvijas procentu maksājumi par vispārējās valdības parādu (procentos no IKP) kopš 2011. gada ir pakāpeniski samazinājušies (8. attēls). Tajā pašā laikā, rēķinot uz iedzīvotāju, procentu maksājumi par valsts parādu strauji palielinājās no 2006. līdz 2011. gadam un nav būtiski samazinājušies kopš 2011. gada. Būtiski, ka izdevumi par procentu maksājumiem uz iedzīvotāju darbības vecumā pēdējā desmitgadē pieauga vēl straujāk (9. attēls).

8. attēls. Procentu maksājumi par valsts parādu Latvijā, % no IKP. Avots: Eurostat, autoru aprēķini.

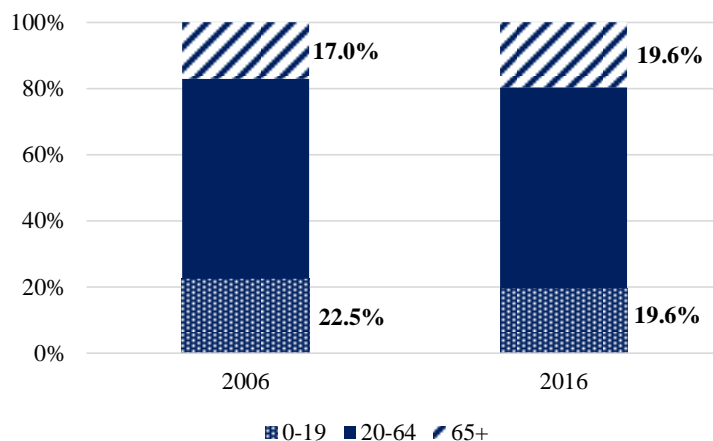
9. attēls. Procentu maksājumi par valsts parādu uz iedzīvotāju darbības vecumā (20-64) Latvijā, EUR. Avots: Eurostat, CSP, autoru aprēķini.

Varam secināt, ka, lai gan valsts parāda procentu maksājumi gan absolūtos skaitļos, gan kā attiecība pret IKP pakāpeniski samazinās, slogs uz vienu iedzīvotāju, un īpaši – uz vienu darbaspējīgo iedzīvotāju, pēdējo desmit gadu laikā ir palielinājies. Turklāt situāciju saasina pašreizējās demogrāfiskās tendences.

Demogrāfiskās tendences

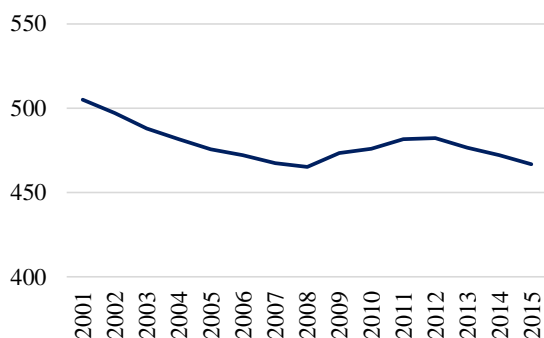
Pašreizējās demogrāfiskās tendences ir bieži risināts jautājums ar ilgspējīgu attīstību saistītās publikācijās (piemēram, European Commission 2016a; Office for Budget Responsibility 2015), un iedzīvotāju novecošanās ir būtiska demogrāfiska problēma ES. Attiecībā uz valsts parādu galvenie ar novecošanu saistītie izaicinājumi ir (i) darbaspēka sarukums un no tā izrietošais ekonomiskās aktivitātes samazinājums un (ii) ar novecošanu saistīto izdevumu pieaugums. Kopā tas rada spiedienu uz valsts finansēm, samazinot ieņēmumus un palielinot izdevumus.

Demogrāfiskās izmaiņas pēdējo desmit gadu laikā liecina, ka gados vecāko iedzīvotāju skaits (65+) Latvijā ir pieaudzis, savukārt jauniešu īpatsvars (0-19) ir atbilstoši samazinājies (10. attēls).

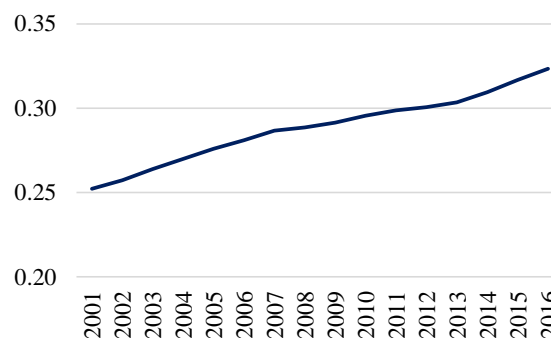

10. attēls. Izmaiņas darbspējas vecuma (20-64) iedzīvotāju īpatsvarā no 2006. līdz 2016. gadam. Avots: CSP, autoru aprēķini.

2015. gadā vecuma pensiju saņēmēju skaits Latvijā sasniedza 467 tūkstošus, kas atbilst 23% iedzīvotāju (11. attēls). Pēdējo 15 gadu laikā pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir strauji audzis: 2001. gadā Latvijā bija četri darbspējas vecuma iedzīvotāji uz vienu pensijas vecuma iedzīvotāju, bet 2016. gadā ir trīs darbspējas vecuma iedzīvotāji uz vienu pensijas vecuma iedzīvotāju (12. attēls). Kā norādīts iepriekš, tas ir novedis pie straujāka valsts parāda sloga pieauguma uz katru darbspējas vecuma iedzīvotāju. Turklāt Eiropas Komisija publikācijā *Ageing Report* prognozē, ka līdz 2060. gadam ES 28 darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits uz vienu iedzīvotāju vecumā virs 65 gadiem būs samazinājies no 4 uz 2 (European Commission 2015: 1).

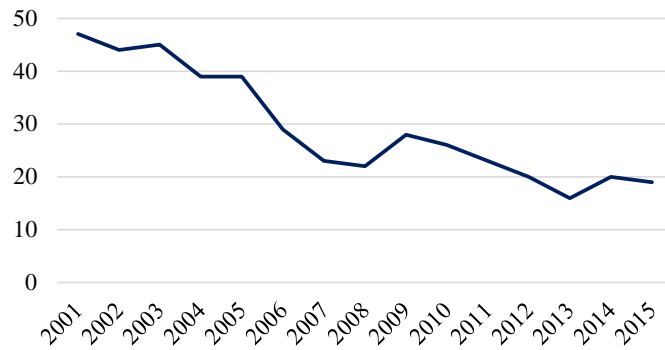
11.attēls. Vecuma pensiju saņēmēju skaits Latvijā, tūkst. Avots: CSP.

12. attēls. Gados vecāko (65+) iedzīvotāju skaits uz katru darbspējas vecuma iedzīvotāju. Avots: CSP, autoru aprēķini.

Var pieņemt, ka līdzdalības darba tirgū pieaugums 50+ vecuma grupā (European Commission 2015) un jau pieaugošais paredzamais darba dzīves ilgums¹⁷ daļēji kompensēs iepriekš konstatētās tendences un problēmas. Fakts, ka priekšlaicīgas pensionēšanās gadījumu īpatsvars ikgadējo piešķirto vecuma pensiju kopskaitā kopš 2001. gada ir uzrādījis samazinājuma tendences, jau šobrīd ilustrē gados vecāku cilvēku līdzdalības darba tirgū pieaugumu (13. attēls).

¹⁷ <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7730722/3-14112016-BP-EN.pdf/3401e33e-7a1a-49f2-8acc-d9f6ce16a212>

13. attēls. Priekšlaicīgas pensionēšanās gadījumu īpatsvars ikgadējo piešķirto vecuma pensiju kopskaitā; %.
Avots: Labklājības ministrija.

Tomēr, ņemot vērā pašreizējās demogrāfiskās projekcijas, prognozes par vāju ekonomisko izaugsmi, zemu valdības ieņēmumus un deficīta budžeta tradīciju, Latvija var saskarties ar valsts parāda ilgtspējas problēmām.

Secinājumi

Latvijas valsts parāda vadības stratēģija ir balstīta uz pieņēmumu, ka Latvija turpinās īstenot atbildīgu fiskālo politiku un ievēros Fiskālās disciplīnas likuma pamatprincipus. Pretcikliska fiskālā politika paredz, ka valdībai ekonomiskās izaugsmes periodā jāveido budžets ar pārpalikumu, un deficīts ir pieļaujams tikai gadījumā, ja ekonomiskā attīstība ir zem sava potenciāla – budžetam jābūt sabalansētam ekonomiskā cikla ietvaros.

Neskatoties uz to, Latvijas valdība arī ekonomiskās izaugsmes posmā veido budžetus ar deficītu un nav spējusi mazināt valsts parāda slogu, kas radies Lielās recesijas laikā.

Pašreizējais valsts parāda līmenis joprojām ir zem Fiskālās disciplīnas likumā un Māstrihtas līgumā noteiktās robežvērtības. Lai gan tas liecina, ka Latvijas valsts parāds joprojām ir “drošs”, konsekventa deficīta budžeta prakse un darbaspēka sarukums ilgtermiņā var apdraudēt fiskālo ilgtspēju.

2015. gadā procentu maksājumi par valsts parādu veidoja aptuveni 3,6% no Latvijas vispārējās valdības izdevumiem, kamēr finansējums vairākām valdības funkcijām bija zem ES vidējā līmeņa. Vidēja termiņa budžeta ietvars 2017./2019. norāda, ka vidējā termiņā saglabāsies deficīta budžeta prakse. Vienlaicīgi, izaugsmi veicinošu strukturālo reformu īstenošana ir nepietiekama. Latvijas valdība pieprasīja un saņēma atļauju no Eiropas Komisijas palielināt vispārējās valdības budžeta deficīta mērķi (no -1.0 līdz -1.1 2017. gadā), lai risinātu problēmas veselības aprūpes nozarē. Citiem vārdiem sakot, lai gan Latvijas valsts parāds ir salīdzinoši zems, procentu maksājumi apgrūtina būtisku valdības funkciju finansēšanu pietiekamā līmenī (piemēram, veselības aprūpes) un deficīta finansējums reti tiek izmantots, lai īstenotu reformas, kuru pozitīvo ietekmi izjutīs arī nākamās paaudzes. Bet viņiem būs jānomaksā rēķins.

Izmantotie avoti

1. Buchanan, J. M. and Wagner, R. E. (1967) *Public Debt in a Democratic Society*, Washington D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
2. Chudik, A., Mohaddes, K., Pesaran, M. H. and Raissi, M. (2015) *Is There a Debt-threshold Effect on Output Growth?*, Working Paper No. 15/197, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=43260.0>.
3. European Commission (2015) *The Ageing Report 2015*, European Economy 3/2015, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. European Commission (2016a) *The Fiscal Sustainability Report 2015*, Institutional Paper 018, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
5. European Commission (2016b) *European Economic Forecast – Autumn 2016*, Institutional Paper 038, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
6. Greiner, A. and Fincke, B. (2015) *Public Debt, Sustainability and Economic Growth*, Dordrecht, Springer.
7. International Monetary Fund (2016) *Analyzing and Managing Fiscal Risks*, Policy Paper, pieejams: <http://www.imf.org/external/pp/longres.aspx?id=5042>
8. Mulas-Granados, C. (2006) *Economics, Politics and Budgets: The Political Economy of Fiscal Consolidations in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
9. OECD (2016) *OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Latvia 2016*, Paris: OECD Publishing.
10. Office for Budget Responsibility (2015) *Fiscal Sustainability Report – June 2015*, pieejams: <http://budgetresponsibility.org.uk/fsr/fiscal-sustainability-report-june-2015/>
11. Ostry, J. D., Ghosh A. R. and Espinoza, R. (2015) *When Should Public Debt Be Reduced?*, Staff Discussion Notes No. 15/10, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=42931.0>.
12. Panizza, U. and Presbitero, A. F. (2013) *Public Debt and Economic Growth in Advanced Economies: A Survey*, pieejams: <http://docs.dises.univpm.it/web/quaderni/pdfmofir/Mofir078.pdf>.
13. Reinhart, C. M. and Rogoff, K. S. (2010) *Growth in a Time of Debt*, NBER Working Paper No. 15639, pieejams: <http://www.nber.org/papers/w15639>.
14. Wheeler, G. (2004) *Sound Practice in Government Debt Management*, Washington D.C.: The World Bank.